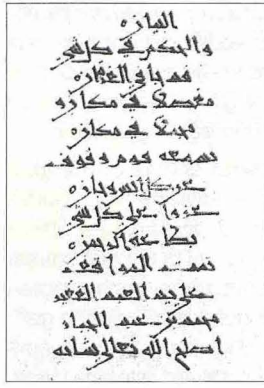

tını zâhiri haline gelen kimsedir. Nifferî dilin yetersizliği hakkındaki görüşünü aktarırken isimler, eserler gibi dil alanına giren şeylerle Hakk'ı bilmeye çalışanları eleştirir. Hakikat karşısında dil mecazi olabilir. Bilgi mârifete, mârifet ise vakfeye ulaştırdığında vâkıf artık mecaza gerek duymaz. Çünkü o Hakk'ın dışındaki her şeyden çekilip alınmıştır. Bu yönüyle vakfenin aynı zamanda bir fenâ teorisi olduğu anlaşılmaktadır. Nifferî vakfe halinde sâlik ile Tanrı arasında dilin bile aracı olamayacağını söyler. Bu durum vakfenin susma hali olduğunu gösterir. Bu da hayret makamının başka bir özelliğidir. Vâkıf her şeyden soyutlandığı için Hak ile arasında hiçbir şey kalmaz. Nifferî, velî isminin anlamını Tanrı ile vâkıfın arasında hiçbir aracının bulunmayışına dayandırır. Velîlik "bir şeyi takip etmek, onun ardından gitmek" anlamından türetilmiştir. Vâkıf Tanrı'dan hemen sonra gelen olduğu için velî diye isimlendirilmiştir. Onunla Hak arasında hiçbir vasıta -dil bile- yoktur. Bu görüş, sonrakı tasavvufîta insân-ı kâmilin Tanrı ile âlem arasında bir berzah olarak bulunmasının başka bir ifadesi sayılabilir.

Nifferî havf ve recâ ilişkisi üzerinde durur ve vakfenin tasavvufun dile getirdiği bütün çift ve zıt kavramların ötesinde bir şey olduğunu belirtir. Ona göre söz konusu kavramlar mârifete dayanır. Halbuki ilim mârifette, mârifet ise vakfede sona erer ve mârifetin yerini huzur alır. Nifferî'nin şeriat-hakikat ilişkisine dair ifadeleri onun Sünnî tasavvufun şeriata bağlılık görüşlerine katıldığını gösterir. Bu durum, tasavvufun bütün dönemlerde bireysel yükümlülüğü reddetmek bir yana "dinî hükümleri derinleştirmek" anlamında tahkik üzerine kurulduğu iddiasının bir tezahürüdür. Nifferî'ye göre insanın vakfeye ulaşabilmesi emre itaat etmesiyle, doğru yolda bulunması da yasaklardan uzak durmasıyla mümkündür. Her şeyin bir kaynağı vardır, gücün kaynağı ise yasaktan sakınmaktır. Öyleyse şeriata bağlanmak sülûkün başarısı için zorunludur. Melâmîler'in ayırıcı özelliği sayılan ihlâs üzerinde duran Nifferî amelin niyet, niyetin ise ihlâsla ölçülmesi gerektiğini vurgular. İslâm'ın anlamından söz ederken onun "boyun eğmek" mânasına geldiğine dikkat çekerek gerçek anlamda boyun eğebilmek için Hakk'ın emrine ve kelâmına uymak ve bid'at çıkarmamaktan söz eder. Nifferî'ye göre bid'atçı olmamak, insanın kendi görüşü doğrultusunda değil Hakk'ın onun lehinde ya da aleyhindeki hükümlerinin doğrultusunda gitmesi demektir.

Nifferî'nin *el-Mevâkıf* adlı eserinden bir sayfa (Chester Beatty Library, nr. 4000 vr. 30^a)

Eserleri. 1. *el-Mevâkıf*. Eser, "Beni-şu konuda- durdurdu ve dedi ki" ifadesiyle başlayan ve "mevkıf" adı verilen her biri bir iki sayfa hacmindeki metinlerden oluşur. Süfîlerin doğrudan bilgi almak veya ölüm-süz diriden bilgi almak şeklindeki ifadeleri bağlamında eser boyunca müellife hitap Cenâb-ı Hak'tan gelmektedir. *el-Mevâkıf*, Arthur J. Arberry tarafından yedi nüshasına dayanılarak neşredilmiş ve İngilizce'ye tercüme edilmiştir (London 1935). Bu neşir yetmiş yedi mevkıf ihtiva etmektedir. Paul Nwyie eserin İstanbul (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2406), Bursa (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Ulucami, nr. 1536), Konya (Yûsuf Ağa Ktp., nr. 5929) ve Tahran (Melik Ktp., nr. 4263) kütüphanelerinde bulunan, Arberry'nin kullanmadığı nüshaları karşılaştırıp tesbit ettiği yetmiş mevkıf ayrıca yayımlamıştır (*Trois oeuvres inédites de mystiques musulmans*, s. 193-249). *el-Mevâkıf* Affüddin et-Tilimsânî tarafından şerhedilmiştir (bk. bibl.). Tilimsânî, esere son şeklini Nifferî'nin notlarından hareketle oğlunun oğlu veya kızının oğlu Muhammed Nifferî tarafından verildiğini söyler. Bazı iddialara göre de *el-Mevâkıf* Nifferî'nin bir arkadaşı tarafından derlenmiştir. Eserin bir şerhinin daha bulunduğu kaydedilmektedir (Sezgin, I, 662). 2. *el-Muḥâṭabât*. "Ey kulum" diye başlayan elli altı hitabeden oluşan eserin sonunda bir de mevkıf bulunmaktadır. Üslûp ve muhteva bakımından *el-Mevâkıf*'in bir benzeri ve devamı niteliğinde olan *el-Muḥâṭabât*'ı Arthur J. Arberry *el-Mevâkıf* ile birlikte neşredip İngilizce'ye çevirmiştir. Paul Nwyia'nın çalışması ayrıca, yukarıda zikredilen kütüphanelerde bulunan nüshalardan derlenen Nifferî'ye ait müteferrik parçaları (s. 249-275), hikmet konusuna dair metinleri (s. 279-287), dua ve münâcâtları (s. 289-306), havâtr ve muhabbetle ilgili metinleri (s. 309-325) ihtiva etmektedir. Bu metinlerde yer alan şiir-

lerden Nifferî'nin aynı zamanda şair olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nifferî, *el-Mevâkıf* (nşr. ve trc. A. J. Arberry), London 1935, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 1-26; a.mlf., *el-Muḥâṭabât* (nşr. ve trc. A. J. Arberry, a.e. içinde), London 1935, tür.yer., İbnü'l-Arabî, *Fütûḥât-ı Mekkiyye* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2006, II, 232; Affüddin et-Tilimsânî, *Şerḥu Mevâkıf-ı N-Nifferî* (nşr. Cemâl el-Merzûki), Kahire 2000, s. 259, 505; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 520, 574, 575; Şa'rânî, *et-Ṭabakât*, II, 429; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1891; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 358; Sezgin, *GAS*, I, 661-662; P. Nwyia, *Trois oeuvres inédites de mystiques musulmans: Şaḥîq al-Balḥî, Ibn 'Aṭâ, Nifferî, Beyrut 1982*, s. 183-325; Yûsuf Sâmî el-Yûsuf, *Muḥaddime li'n-Nifferî*, Dimaşk 1988; Cemâl Ahmed el-Merzûki, *Tecridü't-tevhîd li'n-Nifferî*, Kahire 1414/1994; A. Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Leiden 2000, s. 102-115; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocabıyık), İstanbul 2002, s. 91; Ahmed Tâhâ, "Medḥal ilâ kırâ'ati'n-Nifferî", *el-Kâtib*, XVIII/208, Kahire 1978, s. 38-52; A. J. Arberry, "al-Niffari", *ET* (İng.), VIII, 13-14.

EKREM DEMİRLİ

NİFTAVEYH

(نفتويه)

Ebû Abdillâh İbrâhîm

b. Muhammed b. Arafê b. Süleymân
el-Atekî el-Ezdî el-Vâsîfî
(ö. 323/935)

Arap dili, edebiyatı ve kıraat âlimi.

244 (858) yılında Vâsîr'ta doğdu. Çok esmer ve çirkin olduğu, ayrıca gramerde Sibeveyhi'nin (Sibeveyh) metodunu benimseyip kitabını çok okuttuğu için onunki ile aynı vezinde olmak üzere Niftaveyh lakabıyla anılmıştır. Mus'ab b. Zübeyr ile Abdülmelik b. Mervân dönemlerinde Basra ve Horasan valiliği yapan Mühelleb b. Ebû Suffre'nin soyundandır. Bağdat'a yerleşen Niftaveyh ömrünü geçirdiği bu şehirde tahsil gördü. Arap dili ve edebiyatında Müberrred, Sa'leb ve Muhammed b. Cehm'den; hadiste İshak b. Vehb el-Ailâf, Abbas b. Muhammed ed-Dûrî, Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî ve Abdülkerîm b. el-Heysem'den; kıraatte Muhammed b. Amr b. Avn el-Vâsîfî, Ahmed b. İbrâhîm b. el-Heysem el-Belhî ve Şuayb b. Eyyûb es-Sarrîfî'nden faydalandı. Kendisinden istifade eden çok sayıda talebe arasında Merzûbânî, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, Ebû Ca'fer en-Nehhâs, Mütenebbî, Ebû Ali el-Kâfî, Muâfâ b. Zekeriyâ, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Hasan b. Bişr el-Âmidî, İbn Hâleveyh, Hasan b. Abdullah el-Askerî ve Ali b. Hüseyin el-Mes-

'üdfi sayılabilir. Elli yıl boyunca Enbâriyyûn Camii'nde ders veren Niftaveyh 12 Rebîu-levvel 323'te (19 Şubat 935) Bağdat'ta vefat etti. Onun sohbeti tatlı, ahlâklık, cömert ve güvenilir bir kişi olduğu, ancak kendisini ihmal edip temizliğine ve elbisesine özen göstermediği nakledilir (Yâkût, I, 256-257). İbn Düreyd ile atışmaları olduğu gibi İbn Bessâm el-Bağdâdî gibi bazı edip ve âlimler onun hakkında hiciveler yazmıştır (Kemâleddin el-Enbârî, s. 261; Yâkût, I, 264).

Nahiv alanında İbn Keysân, Zeccâc ve Ebû Bekir el-Enbârî tabakasında sayılan Niftaveyh (*Tehzîbü'l-luğa*, I, 28), Kûfe-Basra karışımı seçmeci ve Bağdat mektebi paralelinde uzlaştırmacı bir çizgi takip etmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 90). Arap dilindeki iştikak ilkesini kategorik olarak reddetmiş, dilin menşei meselesinde öğretme ve uzlaşma nazariyesini benimsemiş, tabii ve tevkîfi bir olgudan söz etmiştir. İbn Düreyd'in *Cemheretü'l-luğa* adlı sözlüğünün Halîl b. Ahmed'e ait *Kitâbü'l-'Ayn*'in değiştirilmiş ve bozulmuş bir şekli olduğunu söylemiş, Mu'tezile'nin Kur'an-ı Kerim'in mahlûk sayıldığı iddiasını tutarsız bulmuştur.

Fıkıhta yakın dostu İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin yöntemini benimsediği ve bu mezhebin önde gelen simaları arasında yer aldığı kaydedilmektedir (Safedî, VI, 130). Onun bazı kaynaklarda Şîi ve Hanbelî şeklinde nitelendirilmesi gramerde olduğu gibi mezheplerde de seçmeci ve uzlaştırmacı bir çizgi takip ettiği ihtimalini düşündürmektedir (*El²* [İng.], VIII, 14). Cerîr b. Atıyye ve Ferezdak'ın *en-Neķā'iz*'i ile Zürrümme gibi birçok şairin divanını ezberlediği kaydedilen Niftaveyh'in şiirle ilgili teorik ve teknik bilgilere vâkıf olduğu belirtilir. Ayrıca gazel, nesib, hiciv ve hikmet konularında şiirler yazmıştır. Genellikle kıtalar halinde intikal etmiş olan şiirleri kaynaklarda dağınık biçimde yer almaktadır (meselâ bk. Yâkût, I, 257-271; *A'yânü's-Şî'a*, II, 222-223).

Eserleri. Niftaveyh çeşitli alanlarda çok eser telif etmekle birlikte bunlardan sadece ikisi günümüze ulaşmıştır. 1. *el-Makşûr ve'l-memdûd* (nşr. Hasan Şâzelî Ferhûd, *Câmi'atü'l-Melik Su'ûd Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, IV/5 [Riyad 1975-1976], s. 93-127; Kahire 1980). Arap dilindeki makşûr ve memdûd isimlerle kelimelerin yazılışı, i'rab şekilleri, tekil, ikil ve çoğullarındaki değişiklikler, sonu hemzeli fiiller, çeşitli bablardan masdar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl kalıpları, münsarif ve gay-i münsarif olma durumu gibi konular veciz bir

anlatımla ele alınmaktadır. Sahasında ilk eserlerden olan risâlede Kûfe mektebinin yöntem ve terimleri kullanılmıştır. 2. *Mes'ele'tü Sübhân* (nşr. Yâsîn Muhammed es-Sevvâs, *MMLADm.*, LXIV/3 [1989], s. 361-391). Risâlede "sübhânallah" terkibi, içinde sübhân ve tesbih ifadeleri geçen otuz iki âyet, şiir ve hadis yorumlanmış ve filolojik açıdan açıklanmıştır.

Niftaveyh'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Bârî fi'l-luğa*, *er-Red 'alâ men kâle bi-halkı'l-Kur'an* (*er-Red 'ale'l-Cehmiyye*), *el-Emsâl* (bu üç eserin VII./XIII. yüzyılda Halep Kütüphanesi'nde nüshaları olduğu bilinmektedir), *Emsâlü'l-Kur'an*, *İhtilâfü'l-meşâhif*, *Garîbü'l-Kur'an* (hacimli bir eser olup VII./XIII. yüzyılda Halep Kütüphanesi'nde yazması olduğu belirtilmektedir), *el-İktisârât*, *el-İstifâ fi's-şurûṭ* veya *el-İstignâ ve's-şarṭ* (*ve's-şurûṭ fi'l-kur'ân*), *el-Kavâfî*, *el-Meşâdir*, *el-Muknî' fi'n-naḥv*, *el-Mûlah*, *en-Naḥl* (*en-Neml*), *er-Red 'alâ men yez'umü enne'l-'Arab yeṣṭakku kelâmehâ ba'zâhû min ba'z*, *er-Red 'ale'l-Mufaḍḍal b. Seleme fi nakḍihî 'ale'l-Halil*, *eş-Şehâdât*, *et-Tevbe*, *et-Târîḥ*, *el-Vüzerâ*, *Kitâb fi enne'l-'Arab tetekellemü ṭab'an lâ ta'allümen*, *Aṭrağâşse fi'l-luğa*, *Kaşide fi garîbi'l-luğa*. Niftaveyh ayrıca *Dîvânü's-Semv'e'lî* (nşr. Abdülkerîm ed-Düceylî, Bağdad 1955) ve *Dîvânü Sûḥaym 'Abdü Beni'l-Ḥaşhâş*'ı derlemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehzîbü'l-luğa, I, 27-28; Niftaveyh, *Mes'ele'tü sübhân* (nşr. Yâsîn Muhammed es-Sevvâs, *MMLADm.* içinde), LXIV/3 (1989), neşredenin girişi, s. 361-369; a.mlf., *el-Makşûr ve'l-memdûd* (nşr. Hasan Şâzelî Ferhûd, *Câmi'atü'l-Melik Su'ûd Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* içinde), IV/5, Riyad 1975-76, neşredenin girişi, s. 93-104; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Meynard), VI, 85; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtü'n-naḥviyyin ve'l-luğaviyyin* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1984, s. 154; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 90; Haṭib, *Târîḥu Bağdâd*, VI, 159-162; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 395-396, 398, ayrıca bk. tür.yer.; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 194-197, 261; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, I, 254-272; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, I, 176-183; Yağmûrî, *Nürü'l-kâbes el-muḥtaşar mine'l-Muktebes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 344-345; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 47-49; Safedî, *el-Vâfi*, VI, 129-133; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 25; Brockelmann, *GAL*, I, 112; *Suppl.*, I, 173, 184; Sezgin, *GAS*, VIII, 149-152; *A'yânü's-Şî'a*, II, 220-223; A. D. el-Ömerî, "Niftaveyh ve devrühü fi'l-kitâbe ve't-târîḥ", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 15, Bağdad 1972, s. 71-102; Omar Bencheikh, "Niftawayh", *El²* (İng.), VIII, 14-15.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

NİGÂHDÂŞT

(نگاه داشت)

Hâcegân silsilesi ve Nakşibendiyye tarikatında sâlikin kelime-i tevhidi zikrederken bütün dünyevî düşüncelerden uzaklaşması anlamında bir terim (bk. HÂCEGÂN).

NİGÂR HANIM

(1862-1918)

Türk şairi ve yazarı.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Sandor Far-kaş olup 1848 Macar İhtilâli'nden sonra Türkiye'ye sığınarak ihtidâ eden ve "Macar" lakabıyla tanınan Osman Paşa'nın kızıdır; annesi, Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa'nın mühürdarı Nûri Bey'in kızı Emine Rif'atî Hanım'dır. Yedi yaşında iken Madam Garos'un Kadıköy'deki yatılı okuluna verildi. Bu okulda Fransızca, piyano, resim ve dikişin yanı sıra Rumca, İtalyanca ve Ermenice öğrendi. Dönemin ünlü ismi Ebül-lisan Şükrü Efendi'den Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri aldı. Örtünün yaşının yaklaşması sebebiyle okuldan alındı, piyano ve lisan derslerine evde devam etti.

Henüz çocuk denecek bir yaşta iken yaptığı, mutsuzluğuyla edebî hayatını etkileyecek olan evliliğinden (1875) Sâlih Münir, Sâlih Feridun ve Sâlih Kerâmet adlı çocukları dünyaya geldi. Evliliğinin yedinci yılında kocası İhsan Bey'le arasında beliren anlaşmazlık yüzünden baba evine döndü, bir müddet sonra da kocasından ayrıldı (1889). Bu arada *Efsûs* adlı bir şiir kitabı yayımlaması (I. kısım, 1887) bir anda ilgi odağı haline gelmesine sebep oldu. *Efsûs*'un üç yıl

Nigâr Hanım'a ait iki fotoğraf

